

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1930

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α, ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 50
ΑΘΗΝΑΙ

ρας. Τὴν 3 Ἰουνίου 1821, μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, ἀπηγγονίσθη.

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τῆς περὶ τοῦ Μεγάλου Δέρκων Γρηγορίου πραγματείας. Ἐξάντλησας ὁ συγγραφεὺς τὰς σχετικὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα, γράψας δὲ μετὰ κρίσεως, μεθόδου, εὐσυνειδησίας καὶ συγκεκρατημένης ἀγάπης πρὸς τὸν ἥρωα, ἀπ' ἐνὸς μὲν παρέχει ἀκραιάτην τὴν εἰκόνα τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ βιογραφουμένου, ἐξ ἑτέρου δὲ ἀπτεται ποικίλων ζητημάτων, ἀναγομένων εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα πρὸς τὴν ἐθνεγεσίαν σχετιζόμενα καὶ περὶ τὸν μάρτυρα ἱεράρχην κυκλοῦμενα. Δι' ὅλης τῆς πραγματείας παρακολουθοῦμεν ἐργαζόμενον καὶ μοχθοῦντα ὑπὲρ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ δουλωθέντος ἔθνους τὸν πολιτικώτατον καὶ εὐφυέστατον ἱεράρχην, τὸν ἄγνωστον σχεδὸν ἢ μᾶλλον ἐλάχιστα γνωστὸν μέχρι τοῦδε, μολοντί ἢ θέσις αὐτοῦ ἢ δικαία ἦτο ἐκείνη τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄.

Ἀναγνωρίζω τὴν λεπτότητα τῆς εὐνοϊκῆς κριτικῆς τοῦ κ. Θωμοπούλου ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Πατριάρχου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ παρὰ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλαφροντικά, εἶναι γεγονός, ὅτι Γρηγόριος ὁ Ε΄ καὶ κατὰ τὴν πρώτην, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν πατριαρχίαν, ἐφάνη κατώτερος τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἱστορίας. Ἡ ἀγχώνη ὅμως, ἐξεγείρασα τὸν ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνισμόν, ἐξιλέωσε τοῦτον καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους ἀποκατέστησεν. Φρονῶ ἔνταῦθα ὅτι ἡ ὑπαρξίς ἀτασθάλων τινῶν καὶ ἀνικάνων πατριαρχῶν δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ὀδηγῇ ἡμᾶς εἰς τὴν εὐκολον καὶ ἐκ τοῦ προχείρου κριτικὴν τῆς ἱεραρχίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δουλείας. Τοῦτο μὲν διότι ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξεν ἐξαιρετικὴ εἰς τὸν τουρκοκρατηθέντα Ἑλληνισμόν, καθόσον αἱ κρίσιμοι περιστάσεις, ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ μοναρχικαὶ καὶ πολιτικαὶ παραδόσεις τοῦ ἔθνους κατέστησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τὸν Πατριάρχην καὶ Ἐθνάρχην—τοῦτο δὲ διότι κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἠδρουσαν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα Πατριάρχει πράγματι ἐθνάρχαι κατασταθέντες, ὡς ὁ περιφημὸς ἐκείνος Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ ἀμαθὴς εἰς τὴν δογματικὴν, ἀλλὰ μέγας εἰς τὴν ἐθνικὴν δρᾶσιν.

Πρὶν ἢ τελειώσω τὴν βιβλιοκρισίαν μου ταύτην, θὰ ἐπεθύμουν, χάριν τῶν νεωτέρων κυρίως, νὰ ἐξάρω τὴν περὶ τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως σπουδὴν. Σήμερον, ὅτε ἐλάχιστοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι δὲν θεωροῦν ματαιοπονίαν ἡμωρίαν τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ὕφους, παρατηροῦμεν τὸν συγγραφεῖα ἐκ τῶν ἐλαχίστων αὐτῶν στοχαζόμενον τῆς ἀκριβοῦς λέξεως καὶ τῆς ὀρθῆς φράσεως—κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Παπαρηγοπούλου καὶ τοῦ Ρενιέρη, οἱ ὅποιοι κατ' ἐξοχὴν ἐκαλλιέργησαν τὸ λαξευτὸν ὕφος τῆς σεμνῆς ἱστοριογραφικῆς γλώσσης.

Καὶ τοῦτο θὰ προσθέσω: Ἀναμένομεν παρὰ τοῦ συγγραφέως τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐτοιμαζόμενα «Ἀχαϊκά», τὰ ὅποια ἀναμφιβόλως ἐπὶ πλείστον σημείων θὰ ἀφυπνίσουν τὴν ὑπνώττουσαν ἐν πολλοῖς ἡχῶ τῆς ἱστορίας. Ε. Π. Φ.

Κ. Ἀμάντου: «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή».

Ἄν ἡ ἐπίσημος Ἐπιτροπὴ πρὸς ἐορτάσμον τῆς Ἐκατονταετηρίδος τῆς Ἐπανάστασεως ἐθεώρησε περιττὴν τὴν ἐκδοσὶν συγγραμμάτων διαφωτιστικῶν, ἐν τούτοις ἀραιὰ τινὰ ἔργα, προϊόντα ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, συνεισέφερον ἀρκετὴν συμβολὴν εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ ἔργου τῶν γιγαντομάχων. Καὶ τὴν πρώτην ἀναμφιβόλως θέσιν κατέχει τὸ παρὸν ἔργον τοῦ κ. Ἀμάντου. Ἡ μορφή τοῦ πρωτομάρτυρος Ρήγα μᾶς μετεβιβάσθη κάπως παραποιημένη καὶ ἀσαφής, ἐξ αἰτίας τῆς ἁλλείψεως πηγῶν καὶ ἰδίως λόγῳ τῶν πλείστον ἀνακριβειῶν τὰς ὁποίας σκοπίμως ἔβαλεν ὁ Χ. Περραιβὸς εἰς τὸ σχετικὸν βιβλίον του. Ὁ Λεγκράν καὶ ὁ Σ. Λάμπρος, πρὸ ἐτῶν, διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἀγνωστων ἕως τότε ἐπισήμων ἐγγράφων, διέλυσαν κάπως τὴν ἀμίχλην ἢ ὅποια περιέβαλλε τὴν μορφήν τοῦ Ρήγα. Σήμερον, μετὰ μίαν ὀλόκληρον τεσσαρακονταετίαν, ὁ κ. Ἀμάντος συμπληρῶνει τὴν διαλεύκανσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἠρώως, χάρις εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθεῖσαν εἰς τὴν Βιέννην συλλογὴν ἐπισήμων ἐγγράφων.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Σ. Λάμπρου ἐκδοθέντα ἀνήρχοντο εἰς 35, ἐνῶ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀμάντου σήμερον δημοσιευόμενα εἶναι 63. Οὕτω ἀλληλοσυμπληροῦνται τὰ δύο ἔργα. Ἡ πλήρης ἐν τούτοις βιογραφία τοῦ Ρήγα δὲν δύναται νὰ γραφῆ ἀκόμη, οὔτε μετὰ τὴν παροῦσαν δημοσίευσιν, διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἔγγραφα εἰς ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα, πρέπει προηγουμένως νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα, τὰ ὅποια θὰ περιέχουν πολύτιμον ὕλικόν διὰ τὸν στραγγαλισμὸν τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του. Πολὺ φῶς ἐν τούτοις χύνουν τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀμάντου δημοσιευθέντα ἔγγραφα τῆς αὐστριακῆς μυστικῆς ἀστυνομίας. Οὕτω πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Ρήγας συνέληφθη τὴν 19 Δεκεμβρίου 1797, κατόπιν καταγγελίας τοῦ ὁμοεθνοῦς του, ἀτυχῶς, προδότου Δημητρίου Οἰκονόμου. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ταχύτης μετὰ τὴν ὁσίαν ἢ αὐστριακὴ ἀστυνομία Τεργέστης ἐπελήφθη τῶν ἀνακρισεων διὰ τὴν «ὑπόθεσιν Ρήγα» διότι τὴν ἐπομένην τῆς συλλήψεώς του, ὁ Διοικητὴς Τεργέστης ἐστείλεν ἐκθεσιν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἔδειξε μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐεξήγητον, διότι μία αὐτοκρατορία ἀποτελουμένη ἀπὸ μωσαϊκὸν λαῶν δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ μετὰ καλὸν ὄμμα τὰς κινήσεις τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀπὸ τὸν ξενικὸν ζυγόν. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἀνεγίνωσκε μετὰ προσοχὴν ὅλας τὰς περὶ Ρήγα ἐκθέσεις, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰ σημεῖα τὰ ὅποια ἰδιοχείρως προσέθετεν εἰς τὰ διαβιβαζόμενα πρὸς αὐτὸν σχετικὰ ἔγγραφα. Εἰς τὸ ἔγγραφο π. χ. τὸ ἀναγγέλλον τὴν σύλληψιν τοῦ Ρήγα, ὁ αὐτοκράτωρ σημειῶνει: «Ἐγκρίνω τὰ μέτρα τὰ ὅποια ἐλάβετε διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν. Καὶ ἡ Ἄ

στυνομία ἔχει νὰ ἀναλάβῃ ἀκριβεστάτην ἔρευναν διὰ νὰ εὐρη τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς συνωμοσίας, εἰς ἐμὲ δὲ ἔπειτα νὰ ὑποβάλλῃ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ πορίσματα τῆς». Καὶ εἰς ἐπόμενον ἔγγραφον ὁ αὐτοκράτωρ παρατηρεῖ: «Ἐπιβάλλεται νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ εἰς τὸ ἔξης ἢ μέχρι τοῦδε ἀποτελεσματικῆ δραστηριότης καὶ ἐπιμέλεια εἰς τὴν σπουδαίαν αὐτὴν ἔρευναν, καὶ εἰς ἐμὲ δὲ ἐκάστοτε νὰ ἀναγγέλλωνται τὰ ἀποδεικνυόμενα».

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ὄλων τῶν ἐγγράφων προκύπτει φανερώτατα πόσον τρομὸν ἐνέπνευσεν εἰς τὴν ἐπίσημον Αὐστρίαν τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα. Ἡ διοίκησις ὑποπτεύεται ὅτι καὶ «οἱ Γάλλοι εἶναι ἀναμειγμένοι εἰς τὸ ζήτημα καὶ θέλουν νὰ χρησιμοποιήσουν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ μεγαλεπήβολα σχέδιά των». Καὶ συλλαμβάνονται ὄλοι, ἄσοι ἔχουν ὅπωςδήποτε σχέσιν μὲ τὸν Ρήγαν. Ὁ Θεοχάρης καὶ ὁ Κ. Δούκας συλλαμβάνονται, διότι ἐτραγουδήσαν τὸ «Ὡς ποτε παλληκάρια», τὸ ὁποῖον ἐθεωρήθη ὡς ἀντιμωραρχικόν!

Ἀπὸ ἐν ἔγγραφον πληροφοροῦμεθα, ὅτι τὴν νύκτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Δεκεμβρίου, ἀφοῦ ἔβαλαν σίδηρα εἰς τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τοῦ Ρήγα, ἠτοιμάζοντο νὰ τὸν μεταφέρουν εἰς τὴν Βιέννην, ὅτε τὰ μεσάνυκτα ἐκείνος κατώρθωσε νὰ ἀποπειραθῆ αὐτοκτονίαν, τραυματισθεὶς εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν καὶ τὸ ὑπογάστριον μὲ ἓνα μαχαίρι, τὸ ὁποῖον εἶχε κρύψει εἰς τὸν καναπέν. Ὁ αὐτοκράτωρ, μαθὼν τὸν τραυματισμόν, ἀνησυχεῖ, ὄχι βεβαίως ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν ὑγίαν τοῦ Ρήγα, ἀλλὰ διότι ἐφοβεῖτο μήπως ἀποθάνῃ ἀπὸ τὸ τραῦμα του καὶ δὲν προφθάσῃ ἢ ἀνάκρισις διὰ βασανιστηρίων νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ τὰ ὀνόματα τῶν συνενόχων του! Θεραπευθεὶς μετεφέρθη τέλος ὁ Ρήγας εἰς Βιέννην τὴν 13 Φεβρουαρίου 1798. Ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα ἔγγραφα δὲν διαφωτίζεται καλὰ ἂν πράγματι ὁ Ρήγας εἶχε συστήσῃ ἐταιρείαν πατριωτικὴν μὲ ὄργανισμὸν. Ὁ κ. Ἀμαντος ἀποκλίνει μᾶλλον πρὸς τὴν γνώμην ὅτι δὲν ὠργάνωσε καθ' αὐτὸ μυστικὴν ἐταιρείαν. Τὰ ἔγγραφα τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας ἀναφέρουν: «κατώρθωσαν νὰ ἰδρῦσουν εἰς Τεργέστην ἓνα εἶδος ἐταιρείας ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ συνωμοσία αὐτὴ θὰ ἔλαβε τὴν κατεύθυνσίν της», ἀλλὰ κατὰ τὸν κ. Ἀμαντον, ὁ Ρήγας περιορίσθη ἀρχικῶς εἰς τὸν προπαγανδισμόν τῶν πατριωτικῶν ἰδεῶν του εἰς ἐκλεκτὰ άτομα, καὶ τὴν δημιουργίαν ἐνθουσιωδῶν ἀποστόλων τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν βιβλίων του καὶ θουρίων του. Ὅσα δὲ ἡ Γαλλία διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καμποφόρμιο κατέλαβε τὴν Ἐπτάνησον καὶ τὴν Πρέβεζαν, ὁ Ρήγας ἐσκέφθη ὅτι θὰ ἐπετύγγανε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του διὰ τῶν Γάλλων. Ἡ ἀστυνομία εἰς ἔγγραφόν της παρατηρεῖ, ὅτι τὰ κατασχεθέντα παρ' αὐτῆς κιβώτια τοῦ Ρήγα ἀπηυθύνοντο εἰς Πρέβεζαν, καὶ συμπεραίνει ὅτι ὁ Ρήγας τῆ βοηθεῖα τῶν Γάλλων θὰ ἠρχίζεν ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἐπανάστασιν. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπολύτως βεβαιωμένον. Πάντως θὰ ἐπῆγαιεν ἐκεῖ νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὴν γαλλικὴν διοίκησιν καὶ νὰ συνε-

νοηθῆ μὲ τοὺς Σουλιώτας, καὶ ἐν ἀποτυχίᾳ τῶν ἐνεργειῶν του, θὰ μετέβαιεν εἰς τὴν Μάνην διὰ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Μανιάτας.

Ὁ φίλος καὶ ιστοριογράφος τοῦ Ρήγα, ὁ Περραιβός, ἐδημιούργησε, κατὰ τὸν κ. Ἀμαντον, τοὺς δύο μύθους: τὴν ὑπαρξίν ἐταιρείας τοῦ Ρήγα καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν του μὲ τὸν Ναπολέοντα. Ἀπὸ τὰ ἐπίσημα ὁμῶς ἔγγραφα δὲ προκύπτει τοιοῦτον τι, δὲν ἦτο δὲ δυνατόν νὰ μὴ γίνῃ μνεία ἐνὸς τοσοῦτου σπουδαίου γεγονότος, ἂν αἱ ἀνακρίσεις ἀπεκάλυπτον τοιοῦτον τι. Βεβαίως οἱ Ἕλληνες πολλὰ ἠλπισαν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' ἀναμφιβόλως εἶναι μυθιστορικὴ ἡ συνάντησις του μὲ τὸν Ρήγαν.

Μεταξὺ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων, εἶναι καὶ κατάλογος τῶν ἀντικειμένων τῶν κατασχεθέντων καὶ μεταφερθέντων εἰς τὴν ἀστυνομίαν κατὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ρήγα. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι περιεργότατα πράγματα. Οὕτως εὗρισκόμεν δύο μαχαιροπήρουνα μὲ κοκκαλίνη λαβὴν καὶ δύο μετάλλινα κουτάλια, τέσσαρα ξυράφια, ἓνα ψαλίδι, ἓνα κτένι, ἓνα τηλεσκόπιον, ἓνα κουτὶ μὲ κλωστήν, ματογυάλια, μολύβι, δυὸ κομβολόγια, ἓνα μελανοδοχείον, ἓνα δοχεῖον μὲ ἀλάτι, ἓνα μαχαίρι τύπου ἀνατολίτικου, ἓνα ζευγάρι παλιὰ παπούτσια, ἓνα δοχεῖον διὰ νερὸ τύπου ἑλληνικοῦ (θὰ ἦτο πιθανότατα τσότρα) ἓνα μαξιλάρι ἀπὸ πτερὰ καὶ... ἓνα φλάουτο. Ἐπομένως ὁ Ρήγας ἔπαιξε καὶ φλάουτο.

Τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀμάντου δημοσιευόμενα ἔγγραφα χύνουν σπουδαίον φῶς εἰς τὰς προσωπικότητας τῶν συντρόφων τοῦ Ρήγα τῶν μετ' αὐτοῦ συλληφθέντων.

Βεβαίως, ὅπως καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, καὶ ὅπως καὶ ὁ κ. Ἀμαντος τονίζει, διὰ τοῦ παρόντος ἔργου δὲν ἀποδίδεται πλήρης ἡ μορφή τοῦ Ρήγα, ἀλλ' ὁμως μέγα βῆμα ἐγίνε πρὸς ἀποκάθαρσιν αὐτῆς ἀπὸ τὰς μυθοπλαστίας, τὰς ὁποίας ἐπλασεν ἡ φαντασία τοῦ Περραιβοῦ, ὅστις δι' ἀτομικοῦς λόγους καὶ φιλοδοξίαν ἐδημιούργησεν ἀνύπαρκτα γεγονότα, καὶ μᾶς παρουσίασεν ἓνα Ρήγαν πολὺ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν πραγματικόν.

Κ. Κ.

Α. Γούδας: «Βιογραφία Τσουδερῶν ἢ Καλλεργῶν».

Ὅχι ὀλίγα, δυστυχῶς, συγγράμματα μεγάλου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος ἔχουν μείνει ἡμιτελῆ, δημοσιευθέντος μέρους μόνον τοῦ ὅλου ἔργου. Οὕτω, ἡ πολύτιμος Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ι. Φιλήμονος ἐσταμάτησεν εἰς τὸν τρίτον τόμον, τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἀλεξ. Ραγκαβῆ μόλις ἐφέτος συνεπληρώθησαν, καὶ οἱ ἀνεκτίμητοι Παράλληλοι Βίοι τῶν ἀνδρῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅπου ὁ Α. Γούδας ἐθησαύρισε πολὺτιμον ὑλικόν, διεκόπησαν εἰς τὸν ὄγδοον τόμον. Τὶ ἀπέγινε τὸ χειρόγραφον τοῦ ὑπολοίπου βιογραφικοῦ ἔργου τούτου, δὲν γνωρίζομεν. Ὁ υἱὸς του, ὁ ναύαρχος κ. Γούδας, βεβαιώνει ὅτι ἐχάθη τὸ χειρόγραφον. Καὶ ἔτσι ἐζημιώθη μεγάλως ἡ ἱστορία μας, διότι ὁ Α. Γούδας εἶχε συλλέξει σύγχρονον μὲ τὴν ἐπανάστασιν ἱστορικὸν ὑλικόν.